

O Nazwiskach krasnostawian w II połowie XVIII wieku. Na podstawie metryk osób zmarłych z okresu 1748-1786 na I Międzynarodowych Spotkaniach Onomastycznych

W dniu 15 marca 2021 roku online na platformie Google Meet odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Spotkania onomastyczne. Badania onomastyki pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego”, którą zorganizowali językoznawcy z trzech polskich uczelni: Uniwersytetu Warszawskiego oraz dwóch lubelskich: Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

W ciągu ośmiu godzin swoje interesujące spostrzeżenia naukowe z zakresu onomastyki zaprezentowali naukowcy z krajowych uniwersytetów: białostockiego, łódzkiego, warszawskiego, dwóch uczelni w Lublinie oraz Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Akademii Pomorskiej w Słupsku czy Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie. Zza wschodniej granicy swoje badania w języku ukraińskim przedstawili naukowcy z wyższych uczelni na Ukrainie: z Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki, Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego, Czerniowieckiego Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowycza, Połtawskiego Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. W. G. Korolenki, Tarnopolskiego Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Wołodymyra Hnatiuka, Umańskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Pawła Tyczyny oraz z Instytutu Językoznawstwa im. O. Potebni NAN Ukrainy. Kolejno – dwie osoby władające bardzo dobrą polszczyzną – ze stolicy Rosyjskiej Federacji: Państwowego Uniwersytetu Moskiewskiego im. M. Łomonosowa oraz z Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego.

W finale spotkań onomastycznych czworo autorów zaprezentowało swoje książki, które ukazały się w ostatnim czasie z zakresu onomastyki z pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego, wśród których znalazła się również monografia naukowa Ireny Kulik z Krasnegostawu, którą wydano w 2019 roku z inicjatywy autorki oraz zaangażowania proboszcza ks. dziekana Romana Skowrona wraz ze wsparciem ze strony Parafii Trójcy Przenajświętszej, Starostwa Powiatowego w Krasnymstawie oraz Pani Poseł na Sejm RP – Teresy Hałas w drukarni „Polianna” (Usługi Reklamowo Poligraficzne) w licz-

bie stu egzemplarzy. Rok wcześniej sfinalizowano ją jako pracę doktorską pod opieką prof. dr hab. Władysława Makarskiego w Instytucie Filologii Polskiej KUL.

Pozycja naukowa pt. *Nazwiska krasnostawian w II połowie XVIII wieku. Na podstawie metryk osób zmarłych z okresu 1748-1786* ukazała się z okazji 625 rocznicy lokacji miasta Krasnystaw oraz 35-lecia erygowania Parafii Trójcy Przenajświętszej, która patronowała temu wydaniu.

Na okładce o oliwkowym kolorze, którą zaprojektowała autorka, znalazły się trzy autorskie zdjęcia świątyń obecnie czynnych w Krasnymstawie. W prawym górnym rogu umieszczono wizerunek barokowej pojezuickiej pw. św. Franciszka Ksawerego, przy której do dzisiaj istnieje najstarsza krasnostawska parafia rzymsko-katolicka. Kolejno w centrum znalazło się zdjęcie rozbudowanego poaugustiańskiego kościoła pw. Trójcy Przenajświętszej z początku XIX wieku, który od 3 kwietnia 1984 roku pełni funkcję parafialnego na terenie Krasnystaw – zachód (części oddzielonej od Parafii pw. św. Franciszka Ksawerego). Natomiast w lewym dolnym rogu umieszczono bryłę najnowszej świątyni pw. Matki Bożej Pocieszenia, przy której 24 czerwca 1991 roku powołano trzecią parafię pod tymże wezwaniem z bardziej zachodniej części Parafii Trójcy Przenajświętszej. Na dole umieszczono tytuł książki, który informuje, że treść dotyczy nazwisk krasnostawian z II połowy XVIII wieku, którzy mieszkali na terenie ówczesnego miasta oraz na przedmieściach i miejscowościach, leżących obecnie w granicach stolicy powiatu krasnostawskiego, na terenie ówczesnej pojedynczej parafii rzymsko-katolickiej, która istniała najpierw przy kościele Rozesłania św. Apostołów, jednocześnie pełniącego w latach 1490-1776 funkcję Katedry Chełmskiej, a kolejno przemieszczonej do stojącego naprzeciwko naonczas bardziej nowego kościoła pojezuickiego pw. św. Franciszka Ksawerego, zanim nie przeniesiono funkcji Katedry do Lublina na początku XIX wieku. Na odwrocie znalazło się zdjęcie autorki wraz z krótką informacją o zainteresowaniach oraz dwa urywki z recenzji pracy doktorskiej – prof. dr hab. Ireny Sarnowskiej-Giefing z UAM w Poznaniu oraz prof. dra hab. Feliksa Czyżewskiego z UMCS w Lublinie.

Książka liczy 400 stron. Składa się z trzech zasadniczych części: wprowadzenia, gdzie wyjaśniono historyczne znaczenie pojęcia imienia i nazwiska. Kolejno przedstawiono sytuację historyczno-osadniczą Krasnegostawu, rozpoczynając od najwcześniejszych dziejów ziemi chełmskiej oraz początków miasta powiatowego z wytłumaczeniem znaczeń podwójnej jego nominacji, podkreślenia znaczenia miasta na pozycji królewskiej oraz chrześcijańskiej, poprzez wiek XVIII – do współczesności. Szczegółowo zaprezentowano podstawę źródłową, na którą złożyły się nazwiska obyczajowe wybiórczo wyekscerpowane z pojedynczej możliwej najstarszej księgi metryk osób zmarłych z II połowy XVIII wieku sporządzonej w ówczesnym języku łacińskim jako kancelaryjnym i zachowanej w archiwum parafialnym przy kościele św. Franciszka Ksawerego, którą w celach naukowych udostępnił ks. prałat Henryk Kapica oraz antroponimiczną bazę, która posłużyła do opracowania zgromadzonego materiału wraz z założeniem metodologicznym.

W kolejnej – słownikowej, najbardziej obszernej części, liczącej trzysta stron, rozpoczynając od wprowadzenia do niej wraz z wykazem skrótów apelatywnych i znaków, doko-

nano analizy 1312 haseł (754 męskich i 558 żeńskich) według określonych reguł leksyko-graficznych, zachowując odpowiednią alfabetyczną kolejność oraz określoną naprzemienność nadrzędnych form męskich i żeńskich (z łacińskim skrótem fem. od femineus – żeński).

Poszczególne hasła w słowniku opracowano w następujący sposób:

Nagłówek hasła został wyodrębniony pogrubioną kursywą i zanotowany w postaci fonetyczno-graficznej zmodernizowanej, w większości zgodnej z dzisiejszą pisownią. Jeżeli jest rekonstruowany, oznaczono go gwiazdką. Pod nim umieszczono cytaty ze źródła. Kolejny opis poszczególnego hasła rozpoczęto od ulokowania nazwiska w historyczno-geograficznej przestrzeni w postaci trzech punktów. Pod jedyneką umieszczono informację o pierwszej pisemnej adnotacji w *Słowniku staropolskich nazw osobowych* pod red. Witolda Taszyckiego, w kolejnym punkcie – rozpowszechnienie się nazwiska w okresie doby średniopolskiej przede wszystkim na podstawie opracowania Aleksandry Cieślikowej *Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku*, natomiast w trzecim punkcie ukazano statystykę popularności nazwiska w kraju oraz najbliższym regionie (trzech byłych województwach: lubelskim, chełmskim oraz zamojskim) w dobie obecnej na podstawie *Słownika nazwisk współcześnie w Polsce używanych* pod red. Kazimierza Rymuta.

W głównej części analitycznej początkowo wyjaśniono rozbieżność językową, jeżeli taka się ujawniła. Kolejno określono grupę, do jakiej należy wybrane nazwisko ze względu na strukturę: *odtoponimiczne* (z zestawieniem z nazwami miejscowości z najbliższego regionu oraz z historycznych krain geograficznych położonych wzdłuż wschodniej granicy Polski), *patronimiczne*, *matronimiczne*, *marytonimiczne*, *kancelaryjne*, *przezwiskowe*.

W toku ukazano różnorakie wątki badawcze: strukturalny (słowotwórczy) realizowany według ustalonych standardów – z wyodrębnieniem różnorakich podstaw (apelatywnych, antroponimicznych i toponimicznych), formantów z całą gamą wyróżników (z sufiksalnym *-k-*, *-c-*, *-s-*, *-r-*, *-l-*, *-n-* itp.) oraz różnymi typami derywacji (postępowej, wymiennej w nazwiskach sekundarnych, semantycznej w nazwiskach prymarnych).

Na podstawie nazwotwórczą, która często jest homonimiczna, złożyły się: nazwy miejscowości, np. *Wielobycz* : *Wielobycki*, rzeczowniki (apelatywa), np. *gil* : *Gilewicz*, przymiotniki, np. *słodki* : *Słodkowski*, czasowniki, np. gw. *berczeć* : *Berczowski*, imiona chrześcijańskie, np. obrządku łacińskiego – *Adam* : *Adamowicz* czy bizantyjskiego – *Jakow* : *Jakowicki* i rodzime staropolskie, np. *Sambor* : *Samborski*, skrócone formy na skutek derywacji wstecznej od imion, np. *Ron* : *Hieronim*, czy derywowane, np. *Daszyk* : *Daszycki*. W zbiorze znalazły się formy, które dało się wyjaśnić w sposób prosty, oraz skomplikowane z wielostopniową analizą słowotwórczą, w sytuacji, gdy w grę wchodziły morfologicznie złożone podstawy antroponimiczne – nierzadko wieloznaczne lub oboczne – wymagające dalszego objaśnienia etymologicznego, jak w nazwiskach: *Bierkowski*, *Maliszewski* itp.

W trzeciej części syntetycznej zaprezentowano językowy obraz badanych XVIII-wiecznych nazwisk, zastosowując autorską klasyfikację nazwisk z uwzględnieniem wysokiego stopnia ich homonimiczności (jako formy hipotetyczne), co nie ma charakteru całkowicie rozłącznego, a użyta kategoria podziału: semantyczna i formalna, nie ułożyły się w

taki sam poziom. Zasadą nadrzędną, porządkującą cały materiał w sposób rozłączny, stała się płeć nominowanych osób, co wyznaczyło zasadniczą grupę nazwisk męskich: większą – mężów i ojców oraz mniejszą – synów. Równoległą do nich stała się klasa nazwisk żeńskich: żon, wdów i córek.

Liczącą około stu stron syntezę podzielono na siedem rozdziałów, z których najbardziej obszerną jest grupa nazwisk męskich (mężów i ojców). Została ona poselekcjonowana i umiejscowiona w odrębnych podgrupach wg gniazd znaczeniowych, często z wyróżnikiem, gwiazdką, która sygnalizuje o wieloznaczności. W ten sposób wyodrębniono: *odapelatywne nazwiska charakteryzujące (przezwiskowe)*, *odzawodowe*, *równe imionom*, *odetniczne*, *odheraldyczne*, *hipokorystyczne*, *patronimiczne*, *lokalizujące oraz sztuczne (kancelaryjne)* jak również nieliczne niejasne.

Poddając badany antroponomastykon ocenie ilościowej, wśród wskazanych wyżej jego grup strukturalno-semantycznych dało się zauważyć dominację przezwiskowych nazwisk odapelatywnych, a wśród typów słowotwórczych przewagę form na *-ski*, *-cki* (połowa ogółu nazwisk męskich) jako mian wieloznacznych: *lokalizujących*, *patronimicznych* lub *kancelaryjnych*, niepoddających się precyzyjnej ilościowo-jakościowej kwalifikacji. Popularne okazały się formacje na *-icz*, a szczególnie formy na *-owicz*. Wśród nazwisk z podstawowym *-k-* sufiksalnym najczęściej wystąpiły nazwiska zakończone na *-ak*, co może być podyktowane importem tego przyrostka wraz z możliwym osadnictwem mazowieckim na tym terenie, położonym w bezpośrednim sąsiedztwie ziemi bełskiej – historycznego lenna mazowieckiego.

Równoległe do wskazanych wyżej nominacji męskich obejmujących mężów i synów, stały się formy żeńskie: żon, wdów i córek, tworzone od nazwisk męskich za pomocą określonego repertuaru formantów na *-icha*, *-ka*, *-ina*, *-owa*, *-anka* (*//-onka*), *-na*, *-ówna* i drogą derywacji fleksyjnej (od nazwisk na *-ski*, *-y*) w rozdziale II syntezy na s. 327-336.

Obok przeważającej liczby form syntetycznych męskich i żeńskich wystąpiły formy opisowe (deskrypcje) odnoszące się do: synów (s. 325-326), oraz nazwiska żon (s. 328-329) i córek (s. 333-334), które wskazują na zależność tych osób od ojca i męża. W przykładzie *Marianna Bochynszczonka seu Stawiczczukowa* został ukazany najstarszy schemat odmężowskiej identyfikacji kobiet: *imię + forma patronimiczna + forma marytonimiczna*. Ten rodzaj deskrypcyjnej prezentacji osób świadczy o różnicy w statusie społecznym (urzędowym) dorosłych mężczyzn w stosunku do żon i potomków, dla których ponawiana forma nazwiska męża czy ojca była jeszcze niekonieczna. Choć w odniesieniu do dorosłych mężczyzn w kancelarii kościelnej obowiązująca jako syntetyczna, niekiedy była jeszcze niespetryfikowana pod względem formalnym jako nazwisko obyczajowe, czego przejawem jest jej wariantyzacja graficzno-fonetyczna, morfologiczna i niekiedy nawet jeszcze leksykalna, co zostało ukazane w rozdziale V na s. 355-356.

W książce przedstawiono charakterystykę wszystkich nazw genetycznie polskich, obcych oraz hybrydalnych, co dało podstawę do wyodrębnienia z całej bazy badawczej form o cechach leksykalno-morfologicznych obcych: przede wszystkim *ruskich*: apelatywów, imion. Nieco mniej *niemieckich* oraz śladowo – *łacińskich*, *węgierskich*, *włoskich* i

angielskich w rozdziale III na s. 337-342. Obce cechy fonetyczne zostały omówione w osobnym rozdziale IV– wspólnie z grafią na s. 343-356.

Zaprezentowany materiał antroponimiczny krasnostawian z końca XVIII stulecia, poddany jakościowej oraz ilościowej ocenie, wpisuje się w ówczesne normy polskiej mapy antroponimicznej jako jej synchroniczny segment zakorzeniony niekiedy w odległej prastłowańskiej i średniowiecznej tradycji nazewniczej (w wypadku nazwisk opartych na bazie słowiańskich imion złożonych). Najmocniej związany z epoką średniopolską zapowiada dalszy rozwój tego systemu nominacyjnego oraz odstępstwa od niego (nazwiska zaginione, typy nazwisk tradycyjnych lub zyskujących na popularności), co pokazały przedstawione w książce szczegółowe dane statystyczne w VI rozdziale. na s. 357-382.

Na końcu książki umieszczono aneksy: bibliograficzny, dokumentacyjny (3 zdjęcia dokumentu, z którego wyeksцерpowano materiał) oraz kartograficzny.

Również zwrócono uwagę na niedoskonałości w szacie graficznej książki, gdyż zabrakło indeksu nazwisk na końcu wydania oraz wydruk zawiera zbyt małą czcionkę.

Irena Kulik
Miejska Biblioteka Publiczna w Krasnymstawie